

ÉRDEKES ARÁNYSZÁMOK
A SZAKFOLYÓIRATOK BESZERZÉSÉNEK ÉS OLVASOTTSÁGÁNAK
ELEMZÉSE

A könyvtári és dokumentációs szakirodalom ma már egyetért abban, hogy a szakkönyvtárak és ezen belül is elsősorban a műszaki könyvtárak munkája mind nagyobb és nagyobb mértékben támaszkodik a folyóiratokra. A világon egyre több és több műszaki lap jelenik meg - jelenleg kb. 50 000, - és a műszakiak érdeklődése a technika gyors fejlődése következtében mindinkább a legfrisebb eredményeket és kísérleteket tartalmazó folyóiratokra irányul. Ebből a felismerésből kiindulva e cikk szerzői vizsgálatokat folytattak annak felderítésére, hogy a magyar vállalati műszaki könyvtárak látogatói milyen mértékben igénylik és olvassák a szaklapokat. Vizsgálatunkat - amelynek eredményét az alábbiakban részben közreadjuk - csupán kezdeményező lépésnek tekintjük a helyzet felmérése és a tennivalók részletes megvilágítása felé vezető uton.

A vizsgálat a Wilhelm Pieck Vagon és Gépgyár, valamint a Csepel Vas- és Fémművek központi műszaki könyvtárainak adataira támaszkodik, és részben kiegészül az OMK adataival. A két legnagyobb gyári műszaki könyvtár és a hálózati központ adatai természetesen nem adhatnak pontos és átfogó képet az egész műszaki termelési könyvtári hálózatról. A kapott kép azonban mégis általánosnak mondható, másrészt pedig példaként szolgálhat a műszaki könyvtárak hasonló jellegű munkájának ön-elemzéséhez.

A folyóiratok térhódítása

A műszaki könyvtárak sok mindenben különböznek az un. közművelődési könyvtáraktól. A különbségek közül most csak

az egyiket ragadjuk ki: azt, hogy míg a k ö z m ű v e - l ő d é s i k ö n y v t á r a k elsősorban és csaknem kizárólagosan könyvekkel dolgoznak, addig a s z a k - k ö n y v t á r a k a kiadványtipusok sokkal szélesebb körével /szabadalmak, szabványok, fordítások, prospektusok, különféle jelentések, mikrofilmek és folyóiratok stb./ kerülnek érintkezésbe. A magyar műszaki könyvtárakban az említett kiadványfajták közül javarészt még csak a folyóiratokkal találkozunk, de ezek keresettségé általánosságban már nálunk is meghaladja a könyvekét, s emellett mind több és több vállalat könyvtára kezd a legkülönbözőbb kiadványtipusok aktív gyűjtésével és felhasználásával is foglalkozni.

A folyóiratok jelentősége a műszaki könyvtárakban általánosan ismert. Vegyünk csak egy példát erre: a Csepeli Vas- és Fémművekben a központi szakszervezeti könyvtár 1958-ban állománybeszerzésre felhasznált összegének csupán 4,4 százalékat fordította napilapok és folyóiratok beszerzésére, míg a központi műszaki könyvtár ugyanekkor keretének közel 50 százalékat.

A folyóiratok térhódítása azonban nemcsak a közművelődési könyvtárakkal való összehasonlításból tűnik ki. A műszaki fejlesztés követelményei megkívánják, hogy az érdekelt dolgozók minél teljesebben tájékozódhassanak a legfrisebb műszaki eredményeket közlő szakfolyóiratokból. Ennek megfelelően a műszaki könyvtárak ma már jelentős fejlődésen mentek át a tekintetben, hogy az egyes vállalatok mind nagyobb és nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a folyóiratok beszerzésének a könyvekkel szemben. 5-10 évvel ezelőtt a műszaki könyvtárak még jóval nagyobb arányban vásároltak könyveket, mint folyóiratokat. Ezzel szemben ma a nagyobb műszaki könyvtárak sorra lépik át a beszerzési összegeket felező "Rubicont": az állománygyarapításra előirányzott keretüknek több mint a felét költik szakfolyóiratok beszerzésére. Az általunk vizsgált két üzemben a keretfelhasználást 1959-re pl. a következőképpen irányozták elő:

Könyvbeszerzésre Győrben a devizakeret 45,5, Csepelen 50,5 százalékat költik, - folyóiratbeszerzésre tehát ugyanennek 54,5, illetve 49,5 százalékat.

Az ebből a két számból is megfigyelhető és egyre terjedő tendencia egyébként a műszaki termelési könyvtári hálózat munkájában minőségi változást jelent. Ebből rengeteg feladat hárul az egyes könyvtárakra, de az alközpontokra és a hálózati központra is.

A devizaköteles külföldi könyv- és folyóiratimport összesített adatait tekintve ez a változás a hálózat többségében már végbement. Az egyes ipari tárcák szakirodalom be-

szerzésére fordított kerete ugyanis 1958-ban már az 1. sz. táblázatban közölt arányok szerint oszlott meg.

tárca	devizakiutalás	
	folyóíratra	könyvre
Nehézipari M.	57 %	43 %
Kohó- és Gépipari M.	56 %	44 %
Könnyűipari M.	64 %	36 %
Építésügyi M.	59 %	41 %
Élelmiszerip. M.	51 %	49 %
Közl. és Postaügyi M.	73 %	27 %
MÁV	55 %	45 %
Posta	50 %	50 %

1.sz. táblázat.

A rendelkezések megoszlása

Következő lépésként a műszaki könyvtárakba érkező lapok megoszlását vizsgáljuk. Ez több irányban is lehetséges. Először nézzük meg, hogy milyen az 1959-ben előfizetett szaklapok megoszlása nyelv szerint az Országos Műszaki Könyvtárban és a már említett legnagyobb két gyári műszaki könyvtárban. /Lásd a 2. sz. táblázatot./

nyelv	az előfizetett lapok megoszlása		
	az OMK-ban	a W. Piéck gyárban	Csepelen
angol	29.0 %	16.5 %	26.8 %
csehszlovák	5.0 %	1.9 %	1.2 %
francia	6.0 %	2.9 %	7.0 %
lengyel	5.0 %	-	5.2 %
magyar	13.3 %	37.6 % ^{x/}	15.8 %
német	21.9 %	32.4 %	36.9 %
olasz	1.6 %	0.5 %	0.6 %
orosz	11.2 %	8.2 %	6.5 %
román	2.5 %	-	-
egyéb	4.5 %	-	-

2.sz. táblázat.

^{x/} Ebben a számban a nem kifejezetten műszaki jellegű lapok /közlönyök stb./ is benfoglaltatnak.

A 2.sz. táblázatból kitűnik, hogy a német és az angolnyelvű műszaki lapok az előfizetéseknek több mint a felét teszik ki. /Ezen belül pedig a németnyelvű lapok járnak a nagyobb százalékban./

A rendeléseknél a műszaki könyvtárosok és a könyvtárbi-zottságok - mivel a vállalati dokumentáció a nagyüzemekben is csak részleges /a lapoknak csak egy részére terjed ki, s alig halad túl a címfordítás-jellegű feltárásnál/ - leginkább az adott helyzetre: a vállalatnál dolgozó és a szakirodalom iránt érdeklődő műszakiak nyelvismeretére kénytelenek elsősorban figyelemmel lenni.

Az előfizetett lapok országok szerinti megoszlása - amit a 3.sz. táblázat tartalmaz - érdekes összehasonlításra ad alkalmat arra nézve is, hogy milyen az arány

ország	előfizetett lapok száma	
	a W.Pieck gyárban	Csepelen
Anglia	8.2 %	12.2 %
Ausztria	-	2.2 %
Belgium	1.5 %	1.0 %
Csehszlovákia	1.9 %	1.2 %
Egyesült Államok	7.8 %	14.4 %
Franciaország	1.5 %	4.0 %
Lengyelország	-	5.2 %
Magyarország	37.6 %	15.8 %
Német Dem Közt.	7.8 %	20.1 %
Német Szöv. Közt.	20.2 %	12.8 %
Olaszország	0.5 %	0.6 %
Svájc	4.8 %	4.0 %
Szovjetunió	8.2 %	6.5 %

3.sz. táblázat.

a devizaköteles - azaz tőkés állambeli - és a szabadon rendelhető magyar és más szocialista országokból érkező szakfolyóiratok között. Ezt az arányt külön vizsgálva azt találjuk, hogy az összes előfizetett lapoknak Csepelen 51.2 %-a, Győrben pedig 44.5 %-a származik a tőkés országokból, és 48.8 %-a, illetve 55.5 %-a a szocialista országokból /Magyarországot is beleértve./

Ezt az 50 % körüli arányt sok egyéb tényező is befolyásolja pl. az, hogy bizonyos iparágakban egyes országok több, mások kevesebb lapot adnak ki. Ennek ellenére nem vitás, hogy a rendelések terén az eddiginél tervszerűbb munkára van szükség-

ség. Különösen nem lehetünk megelégedve, ha a szovjet műszaki lapok elterjedését nézzük. A Szovjetunió és a népi demokratikus országok szaklapjainak intenzív propagandával egybekötött és megalapozott erőteljesebb beszerzése a műszaki könyvtárak alapvető politikai feladatai közé tartozik.

A forgalom jellemzői

A folyóiratok olvasottsága is túlhaladja már a könyveket. Ez nyilvánvalóan kiderül abból, ha egy-egy műszaki könyvtáron belül összehasonlítjuk a kölcsönzött könyvek és folyóiratok számát. A körözéssel közreadott szaklapok számát nem tekintve^{x/} pl. a Wilhelm Pieck gyár műszaki könyvtára 1958. évi teljes kölcsönzési forgalmát 100 %-nak véve, ez az arány a következő:

könyvkölcsönzések	42 %
folyóiratkölcsönzések	58 %

A folyóiratforgalom elemzésénél elsősorban az olvasott folyóiratok nyelvszerinti megoszlását tanulmányoztuk. /Lásd a 4. sz. táblázatot./ Ezek az adatok azonban még érdekesebbé válnak, ha összehasonlítjuk őket az előfizetett lapok hasonló elemzésének eredményével.

A megvizsgált két gyári műszaki könyvtár 1958. decemberi olvasóforgalmát a hálózati központ forgalmával hasonlítottuk össze.

folyóiratok nyelve	OMK	Wilhelm Pieck	Csepel
angol	22.8 %	13.3 %	30.6 %
csehszlovák	1.3 %	-	0.6 %
francia	3.3 %	5.9 %	6.2 %
lengyel	0.7 %	-	1.6 %
magyar	39.5 %	19.1 %	8.7 %
német	27.6 %	52.0 %	50.1 %
olasz	0.6 %	0.2 %	0.5 %
orosz	3.7 %	9.5 %	1.7 %
román	0.5 %	-	-

4.sz. táblázat.

^{x/} Mindenképpen komoly hiányosságnak tartjuk, hogy a mai napig nincs egyöntetűen és megnyugtatóan eldöntve, hogy a műszaki könyvtárak forgalmi statisztikájában szerepeljen-e és hogyan a körözött folyóiratok száma.

Az olvasott folyóiratok nyelvszerinti kimutatása igen változatos képet mutat. A vizsgált két műszaki könyvtár folyóiratkölcsonzési forgalmában a németnyelvű lapok utáni érdeklődés abszolút mértékben vezet, utána az angol következik. Az orosznyelvű szaklapok olvasottsága nem áll arányban értékükkel.

A nyelv szerinti megoszlás az olvasók nyelvismeretének függvénye. Éppen ezért érdekes, és jelen cikk céljánál távolabbmenő következtetések is levonhatók lennének abból, ha az idegennyelvű szakirodalom olvasottságának adatait az olvasók nyelvismeretének adataival hasonlitanók össze. Ezzel kapcsolatban csak arra a legutóbbi statisztikai felmérésre utalunk, amelynek megállapítása szerint ma a mérnökök 60.4 százaléka ismer egy vagy több idegen nyelvet. Legtöbbsen - 46.0 % - a német, 16.8 % az angol, 15.7 % - többnyire a fiatalok - az orosz nyelvet ismerik.^{x/}

Fentiek azonban nem kizárólagosan tükrözik a szakfolyóiratok olvasottságának helyzetét. Egyrészt - mint már említettük - nem tartalmazzák a körözés útján terjesztett lapokat /ez a százalékos arányokat is megváltoztatja/, másrészt nem egészülnek ki a d o k u m e n t á c i ó s úton feltárt anyag adataival. Ez utóbbi pedig szintén elsőrendű fontosságu. Ugyanis pl. az egy bizonyos nyelvet beszélő műszakiak száma adva van, de ha egy-egy cikket vállalaton belül lefordítanak, vagy lefordíttatnak, akkor már azok számára is hozzáférhetővé válik, akik magát a lapot kezükbe sem vették. Ilymódon pl. a szovjet lapok határfoka sokkal magasabb, hiszen köztudomásu, hogy a gyakorlati használhatóság szempontjából igen értékes anyagot tartalmaznak.

Az előfizetett lapok elemzéséhez hasonlóan az olvasóforgalom országokénti vizsgálata is elvégezhető. /Lásd 5. sz. táblázat./

Ha az így kapott adatokat összesítjük, akkor azt találjuk, hogy a szocialista országok és a kapitalista államok szakfolyóiratainak olvasottsága 1958 decemberében nem kielégítő módon alakult. A szocialista országok folyóiratait ugyanis a Wilhelm Pieck gyárban 37.8 %-ban, a Csepeli Vas és Fémművekben 32.6 %-ban olvasták. /A tőkés országok szaklapjainak olvasottsága ugyanakkor 62.2 % ill. 67.4 %./

^{x/} A mérnökök és technikusok társadalmi-, gazdasági és kulturális helyzete. Bp. 1959. Stat.K. 19-26 p.
/Statisztikai időszaki közlemények 20./

ország	folyóiratforgalom	
	Wilhelm Pieck	Csepel Vas- és Fémmű
Anglia	6.2 %	14.5 %
Ausztria	2.4 %	2.7 %
Belgium	0.5 %	0.5 %
Csehszlovákia	-	0.6 %
Egyesült Államok	7.7 %	15.8 %
Franciaország	3.0 %	6.1 %
Lengyelország	-	1.6 %
Magyarország	19.4 %	8.7 %
Német Dem. Közt.	8.8 %	19.7 %
Német Szöv. Közt.	23.2 %	23.0 %
Olaszország	-	0.5 %
Svájc	19.2 %	4.3 %
Szovjetunió	9.6 %	2.0 %

5.sz. táblázat.

Ez a megoszlás - összehasonlítva a beszerzett folyóiratok kb. 50 %-os arányával - szintén fontos könyvtári feladatokra mutat rá.

Az elévülés mértéke

A műszaki lapok viszonylagos elévülésének vizsgálata során külföldön már matematikai képleteket állítanak fel arra vonatkozóan, hogy a szaklapok megjelenésük után fokozatosan hogyan vesztenek újdonság-értékükből, és miként válnak egyre "értéktelenebbé" a legújabb műszaki problémák megoldása és a technika legújabb eredményeiről való tájékozódás szempontjából. Jelen tanulmány nem vállalkozik arra, hogy magyar viszonylatban végérvényes megállapításokat tegyen ezen a téren, csupán egy vonatkozó rész-vizsgálat közlésével kívánja egyengetni az utat ebben az irányban is.

A Csepel Vas- és Fémművek központi műszaki könyvtárának 1958. december havi forgalmát vizsgálva /lásd 6.sz. táblázat/ megállapíthatjuk, hogy ott a műszaki lapok keresettségét alapul véve, egy év alatt a szakfolyóiratok értéküknek több mint 90 %-át elvesztik az olvasóforgalom szempontjából.

A csepeli tapasztalat azt is megmutatja, hogy a lapok közel 10 százalékat 10 évre visszamenőlegesen keresik. Azon túl már csak olyan szórványos a kereslet, hogy egy havi statisztikában az már ki sem mutatható.

Ez a felismerés több következménnyel jár. Pl. a raktározásnál megengedi, hogy a szakfolyóiratok 10 évnél régebbi év-

olvasott lapok megjelenési időpontja	keresettség %-a
1958. decemberi ^{x/}	5.0 %
novemberi ^{x/}	12.1 %
októberi	13.2 %
szeptemberi	10.0 %
augusztusi	9.8 %
juliusi	9.2 %
juniusi	8.1 %
májusi	6.8 %
áprilisi	6.2 %
márciusi	5.0 %
februári	4.6 %
januári	3.2 %
1957. évi	4.6 %
1956. évi	1.0 %
1953. évi	0.4 %
1952. évi	0.4 %
1950. évi	0.4 %

6.sz. táblázat.

folyamait esetleg a műszaki könyvtártól távolesó raktárban helyezzük, vagy zárjuk el. De esetleg felveti a gondolatát annak is, hogy a régi un. muzeális folyóirat-anyagot iparági kijelölt könyvtárak vagy az alközpontok és a hálózati központ tartsa csak az esetleges érdeklődők rendelkezésére. Ilyen alapon szempontokat kapunk a selejtezéshez is, bár mindezek igen alapos megfontolásokat igényelnek.

X

A fenti elemzések nem a teljesség és az általános érvényesség igényével készültek: következtetései csak a két legnagyobb üzemi műszaki könyvtár és részben az OMK adatainak vizsgálatára épültek, és időben sem teljesek, hiszen csak egy év /beszerzés/, illetve csak egy hónap /forgalom/ százalékos megoszlására támaszkodnak. Tudatában vagyunk annak is, hogy ez a kép a kisebb üzemekben valamint a tervező- és kutatóin-

^{x/} A viszonylagos elmaradás oka, hogy december hónapban a decemberi és novemberi külföldi lapok még nem érkeztek be teljes számban.

tézetekben eltér az itt feltártaktól, de mégis hisszük, hogy összeállításunk több szempontból használható.

A szakkönyvtári munka fontos területének - a szakfolyóiratok beszerzésének és olvastatásának - hasonló jellegű vizsgálata minden könyvtárban érdekes és értékes következtésekre adhat alkalmat. Ilymódon bizonyos iránymutatást kaphatunk a beszerzéshez, rávilágíthatunk az olvasószolgálati tennivalókra, és - ami már nem e cikk feladata volt - hasznos utbaigazítást nyerhetünk arra vonatkozóan is, hogy milyen fő feladatai vannak egy vállalaton belüli házi dokumentációnak.

Cikkünket éppen ezért csak kiindulásnak tartjuk a műszaki könyvtárügy e fontos munkaterületének önelemző és teljesebb vizsgálatához.

Balázs Sándor - Terebessy Ákos

x - x - x

Magyarországon 1957-ben 9548 közművelődési /kerületi és szakszervezeti/ könyvtár, továbbá 2248 általános tudományos és tudományos szakkönyvtár valamint 6981 iskolai és egyéb könyvtár, tehát összesen 18 777 különféle könyvtár működött. Összállományuk ugyanekkor 34 millió darabra emelkedett, amiből az év folyamán 1,7 millió olvasó 26 millió darabot használt. A könyvtárakban összesen 2679 főfoglalkozású könyvtári alkalmazott, 890 mellékfoglalkozású és 18 890 társadalmi munkás könyvtáros dolgozott./Kovács Máté: Könyvtárpolitikánk alapproblémái c. összeállításából./

- x -